

El gòtic a les Terres de Lleida

Text: **Albert Velasco** Fotos: **Laurent Sansen**

revista26/gotic1.jpg Malgrat l'indubtable interès que el romànic de les Terres de Lleida pugui despertar entre els pedraferits o turistes de torn, cal que no oblidin que la província conté nombroses esglésies, capelles, retaules i escultures, entre d'altres manufactures artístiques, representatives d'un llenguatge tant o més atractiu. Ens referim a l'estil gòtic, gestat a França durant la segona meitat del segle XII i que a Catalunya no reeixí fins a les acaballes de la centúria següent, o començament del segle XIV.

Mentre que al segle XIII a Catalunya assistim únicament a la introducció d'aïlades novetats, com l'arc apuntat o la volta de creueria, a partir del 1300 el gòtic esdevindrà el mitjà d'expressió generalitzat d'arquitectes, pintors, escultors, vitrallers i orfegres catalans, i ho serà fins al començament del XVI. Aquesta petjada gòtica a les Terres de Lleida no ha passat desapercebuda.

Una església que no es pot eludir visitar si ens volem fer una idea del que el gòtic significà a Ponent és la de Sant Llorenç, a la capital, que destaca pel conjunt de retaules en pedra que es custodien al seu interior, el més important de Catalunya, dedicats a Sant Llorenç, Sant Pere, Santa Llúcia i Santa Úrsula. Responen tots a les característiques de l'anomenada "Escola de Lleida" d'escultura del segle XIV, grup que engloba una sèrie d'artífexs deutors de l'estil de Bartomeu de Robio, l'autor del descabalat retaule major de la Seu Vella.

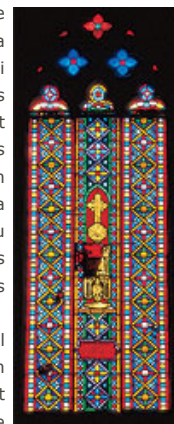
Dins del terreny de l'arquitectura civil, l'antic Hospital de Santa Maria, actual seu de l'Institut d'Estudis Ilerdencs, respon al model de palau senyorial difós a la Corona d'Aragó en aquell moment, articulat a partir d'un pati central amb escalinata que condueix a la planta noble i ordena les diferents estances de l'edifici. Fou erigit a partir de mitjan segle XV. Encara a Lleida, i ja en l'àmbit de les arts del color, esdevenen fonamentals les aportacions de Jaume Ferrer II, l'autor del retaule de la capella de la Casa de la Ciutat (ca. 1455), la Paeria. Conservat encara in situ, l'obra es converteix en un dels referents bàsics en parlar del segon gòtic internacional a Ponent.

Sortint ja de ciutat i dirigint-nos cap al Baix Segre, dins del terme de Seròs hem de fer esment del monestir trinitari d'Avinganya, actual seu del Centre d'Arqueologia d'Avinganya de l'Institut d'Estudis Ilerdencs. Ens trobem davant del primer establiment dels trinitaris a la Península, fundat el 1201. Ara com ara, del conjunt en resta l'església, el campanar, el claustre i altres dependències, tot i que pel que fa al gòtic, el nostre interès s'ha de centrar en la primera, on una branca de la família Montcada disposà el seu panteó funerari, conservat fragmentàriament.

Si passem a la comarca de la Noguera, caldria referir-se en primer lloc a la vila de Balaguer. Santa Maria de Balaguer –antigament Sant Miquel– és un temple iniciat a mitjan segle XIV, coincidint amb el govern del comte Pere d'Urgell (1347-1408) i finalitzat ja al segle XVI. Presenta nau única, capçalera poligonal i capelles entre els contraforts. Un altre edifici interessant és el convent de Sant Domènec, construït gràcies a les deixes del comte Ermengol X d'Urgell, mort el 1314, i el gruix de les obres del qual no es materialitzaren fins a ple segle XIV. Actualment en conservem l'església, un dels dos claustres que tenia –l'altre va desaparèixer al segle XVIII–, la sala capitular i el refetor, tot i que amb modificacions. L'església és d'una sola nau coberta amb arcs diafragmàtics, responent a un tipus d'estructura característica dels temples vinculats als ordes mendicants, amb capçalera poligonal i capelles entre els contraforts.

A mig camí entre Balaguer i Àger es troba el monestir de Bellpuig de les Avellanès, on en el seu dia es pogué contemplar un conjunt funerari paradigmàtic de la Catalunya de l'època: el panteó dels comtes d'Urgell. Responia a la iniciativa del comte Ermengol X, que s'inspirà molt probablement en el projecte igualment d'exaltació del llinatge que el rei Jaume II havia dut a terme a Santes Creus. A aquest efecte, el comte promogué un nou temple, que finalment no es finalitzà –solament se'n bastí la

capçalera i el transepte–, en les capelles del qual foren disposats els arcosolis per contenir les despulles del llinatge; a part del promotor, hi foren sebollits els seus pares, Àlvar II i Cecília de Foix, i Àlvar de Cabrera, mort el 1299 a Sicília, germà d'Ermengol i vescomte d'Àger. Dissortadament, els sepulcres s'exhibeixen avui dia al museu dels Cloisters de Nova York.

La vila d'Àger es troba a l'ombra del Montsec. Capital de vescomtat, el seu atractiu principal són les restes de l'antiga colegiata de Sant Pere, actualment en procés de restauració. Tot i que es tracta d'un dels referents del romànic a les Terres de Lleida, el conjunt també presenta importants vestigis d'època gòtica, entre els quals el claustre, conservat molt fragmentàriament. Iniciat al final del segle XIV sota el

patronatge del comte Pere d'Urgell, i molt probablement sota el mestratge de l'afamat arquitecte i escultor francès Pere de Sant Joan, l'obra no s'acabà fins a la primera meitat del segle XVI. A la mateixa vila, esdevé obligada la visita al temple de Sant Vicenç, d'origen romànic però amb afegits gòtics importants. Al seu interior se serveixen algunes peces procedents de l'antiga col·legiata, entre les quals una imatge de Sant Pere promoguda per l'abat Hug de Cervelló (1333-1341), recentment restaurada.

A la Conca de Meià cal visitar l'església de Sant Salvador de Vilanova de Meià. Es tracta d'una església construïda al segle XIII, amb modificacions importants en època gòtica i barroca. En destacariem la portada de la façana de ponent, conjunt datat el 1327 i signat per l'escultor Francesc d'Oluja. La signatura de l'artista figura sota la peanya del grup compost per la Mare de Déu i el Nen, flanquejat l'infant per dos relleus dedicats a l'Anunciació i l'Epifania.

Tot dirigint-nos cap a l'Urgell, ens hem d'aturar a la vila d'Anglesola, on localitzem una obra d'un artífex que és considerat un dels introductors de les noves formes a les nostres terres al començament del segle XIV. Es tracta d'una imatge de Sant Pau de Narbona, atribuïda a l'anomenat "Mestre d'Anglesola", apel·latiu que troba el seu origen en el retaule que l'escultor executà per a la parroquial de la dita localitat, actualment conservat al Museu de Belles Arts de Boston (EUA).

A l'Urgell trobem el monestir de Vallbona de les Monges, que, junt als de Santes Creus i Poblet, esdevé un dels cenobis paradigmàtics de l'orde cistercenc a Catalunya. El seu procés constructiu es dilatà força en el temps, començant-se en clau romànica, continuant-se durant el gòtic i patint diverses modificacions en època moderna. Les reformes més importants es produïren durant l'abadiat d'Elisenda de Copons (1340-1348), situant-se a l'església, a la sala capitular i al claustre. La primera presenta planta de creu llatina amb una sola nau i capçalera amb tres absis quadrats. Al creuer s'emplaçà un cimbori octogonal, mentre que al penúltim tram de la nau se n'aixecà un segon, inspirat en el de Poblet. Pel que fa als artistes, cal destacar la intervenció del polifacètic Guillem Seguer, sota el qual se situa l'autoria, entre d'altres obres, de dues imatges de la Mare de Déu, com també d'un retaule i un frontal d'altar pintats, actualment custodiats al Museu Nacional d'Art de Catalunya.

Encara a l'Urgell, val la pena apropar-se a la vila de Guimerà. La seva església, dedicada a Sant Esteve, esdevé un exemple característic de l'intens moviment renovador que afectà moltes parròquies catalanes vers el 1300. Just uns quilòmetres abans, entre Guimerà i Ciutadilla, el visitant podrà contemplar les restes del monestir cistercenc de Vallsanta. La seva església, de capçalera poligonal amb cinc capelles rectangulars, era d'una sola nau, coberta amb fusta i arcs diafragmàtics, construïda en ple segle XIV.

En aquest apressat recorregut, esdevé referència obligada la vila de Cervera i en especial la seva església parroquial, dedicada a Santa Maria. L'edifici presenta una estructura de tres naus, amb capçalera relativament complexa i amb un deambulatori que destaca per les capelles que s'obren als seus diferents trams. El campanar, inspirat en el de la Seu Vella de Lleida, s'emplaçà al braç nord del transepte. Amb tot, Santa Maria de Cervera no destaca únicament per la seva arquitectura. És importantíssim el conjunt de sepulcres disposats al seu interior, entre els quals els emplaçats a tres capelles de la capçalera. A la de Sant Felip i Sant Jaume es troba el de Ramon Serra Menor (ca. 1355), atribuït a l'escultor i orfebre barceloní Pere Moragues, un dels millors representants de l'italianisme escultòric a la Catalunya del segle XIV; a la de Sant Martí, el de Jaume Serra Major (ca. 1382), executat per Jordi de Déu, un altre representant de qualitat del corrent que acabem d'esmentar, mentre que a la de Sant Jaume se situa el de Berenguer de Castellort (ca. 1389), l'autoria del qual resta en l'anonimat. Talment, són força importants els vestigis de vitralls conservats, especialment els de la part del presbiteri, on sabem que treballaren vitrallers del prestigi dels Fontanet (s. XV-XVI), com també alguna peça d'orfebreria servada encara in situ, com el braç-reliquiari de Sant Llorenç o la creu de Sant Nicolau, executada el 1435 per Bernat Llopart. Pel que fa als monestirs de Cervera, hem d'esmentar allò conservat de l'antic convent de Sant Domènec (s. XIV), amb una església de nau única coberta primigèniament amb fusta i arcs diafragmàtics, i amb capçalera amb volta de creueria. Cal referir-nos també al convent de framenors, segons la llegenda fundat al segle XIII pel mateix Sant Francesc.

Donarem per acabat aquest recorregut, incomplet malauradament, per tal com resten moltes altres realitzacions interessants a les quals no hem fet al·lusió per no allargar-nos excessivament. Únicament recomanem complementar els itineraris exposats amb visites a diferents museus de la demarcació que custodien obres del període a què ens hem referit, entre els quals el Museu de Lleida Diocesà i Comarcal, el Museu Comarcal de Balaguer, el Museu Comarcal de Cervera, el Museu Diocesà d'Urgell i el Museu Diocesà i Comarcal de Solsona.

Seu Vella, vuit segles d'esplendor

En aquest recorregut pel gòtic de les Terres de Lleida esdevé obligat dedicar un apartat especial a la Seu Vella de Lleida. El monument més emblemàtic de la ciutat enguany celebra el 800 aniversari de la col·locació de la primera pedra. Precisament, una de les activitats que han organitzat la Generalitat i "la Caixa" per commemorar-ho ha estat l'exposició "Seu Vella. L'esplendor retrobada", una mostra del valuós patrimoni historicoartístic,

actualment dispers arreu del món, a partir de 91 peces procedents de diversos museus i arxius internacionals.

Ampliacions, afegits diversos i renovacions han configurat l'actual fesomia de l'antiga catedral. Pel que fa als segles del gòtic, destacariem les voltes del temple i l'obra del claustre. S'inicià aquest al final del segle XIII, i la seva construcció es perllongà fins a mitjan la centúria següent. Considerat un dels més grans d'Europa en superfície, mostra una planta irregular, gairebé trapezoïdal. La seva originalitat resideix, emperò, en la seva ubicació al peu de l'església, amb la galeria sud oberta cap a la ciutat, a tall de mirador, la qual cosa el converteix gairebé en un unicum. No serà fins al segle XV que aquesta part més occidental del monument restarà enllestida del tot, amb la finalització del portal dels Apòstols, avui desproveït d'una gran part de l'escultura que l'ornamentà, i amb l'acabament del ja mític campanar.

Els diferents esdeveniments bèl·lics que al llarg de la història han sacsejat la ciutat ens impedeixen contemplar la Seu Vella en tota la seva esplendor. Sigui com sigui, allò conservat, junt a la documentació servada a l'Arxiu Capitular, ens permeten aproximar-nos a una realitat en què benefactors amb voluntats molt concretes se serveixen dels artistes-artesans del moment, sortint-ne beneficiat en darrera instància el mateix edifici. Una mostra n'és el conjunt de capelles bastides durant els segles XIV i XV, la majoria responent a iniciatives de caire funerari. Els bisbes Ferrer Colom i Guerau de Requesens, l'arquebisbe tarragoní Arnau Cescomes o famílies com els Montcada o els Gralla, entre d'altres nissagues lleidatanes, perpetuaren així la seva memòria. Pel que fa als artífexs, els documents parlen del treball a Lleida dels principals mestres del moment, tant autòctons com forans. Pel que fa als arquitectes i escultors podríem esmentar Guillem Seguer, Bartomeu de Robio, Jaume Cascalls, Rotllí Gaulter, Pere Joan o Jordi Safont, mentre que entre els pintors destacariem Ferrer Bassa, Bernat Martorell, la nissaga lleidatana dels Ferrer i el també lleidatà Pere Teixidor.

D' INTERÈS

Departament de Cultura de la Generalitat:

Telèfon 973 27 92 00

www.cultura.net

Patronat de Turisme de la Diputació de Lleida:

Telèfon 973 24 54 08

www.lleidatur.es